

Una relectura penitent de *Cera*

José Luis Bartolomé

He llegit *Cera*, la quarta i darrera novel·la de Miquel Pairoli, dues vegades. La primera per l'avidesa de consumir fresca d'impremta la producció literària d'un amic de llarga trajectòria (des dels anys universitaris a Girona i després a l'Autònoma de Barcelona); la segona, com a expiació d'un cert sentiment de grolleria envers aquesta obra.

Sempre havia tingut per costum fer-li arribar el meu parer sobre els títols que anava publicant; només en aquesta única ocasió els meus llavis i teclat varen emetre un comentari poc elogiós: trobava (ara em sembla que potser eren foteses o observacions primmirades elevades a la categoria de crítica) que hi havia un petit reguitzell de dissonàncies en el teixit argumental i d'ambientació. En Miquel ho va encaixar amb esportivitat i sense rèpliques, però els seus ulls no dissimulaven una certa estranyesa.

Cera (La Magrana, febrer 2008) havia obtingut recensions molt positives, de les quals en conservo dues de memorables, que amb el temps també he rellegit: "Pairoli i la memòria" (Jordi Llavina, *El Punt Diari*, 21 febrer) i "Museu de cera" (Manel Ollé, *El País*, 20 març). A més, va guanyar el premi El Setè Cel (Salt, desembre 2009) per a una obra ja editada, on la primera tria — abans de la del jurat— la feien els vots populars dels lectors. Haig de dir que aleshores aquestes bones acollides no varen modificar la meva primera impressió. Tanmateix, durant el seu funeral al tanatori gironí (7 juliol 2011) no vaig poder deixar de pensar en el simbolisme d'aquesta substància groguenca que com a litúrgia sacramental marca l'alfa i l'omega de les nostres vides, particularment fusible i d'hora en el cas de la d'en Miquel. Aquell dia em vaig imposar la relectura serena d'aquesta novel·la i —si arribava el cas— cantar la palinòdia.

Colpit — com la resta d'assistents al sepeli — per l'estoïcisme i epicureisme (el *Carpe Diem* horacià) de la seva esquila original d'autocomiat, el pri-

mer que vaig fer en arribar a la meua llar del Balcó de l'Empordà va ser cruspir-me novament durant una setmana les seves quatre novel·les, la seva única peça teatral i els tres dietaris per escriure tot seguit un article sobre la presència dels clàssics a la seva obra (*Presència*, nº 2057). Escorcollant *Octubre* ("Les raons de l'autor", p. 121, núm. 6) em va semblar haver trobat la clau, el codi d'accés per reintentar una lectura més satisfactòria i gaudidora de *Cera*: "Fa temps que explico que la novel·la, com a gènere, és, en literatura, l'equivalent a la simfonia en la música". Aquesta cita no em va entabanar, coneixedor de la seva melomania i delit per altres arts. Per a Pairoli, *Cera* és una simfonia amb quatre moviments, que ell mateix glossa i detalla:

Els dos primers capítols constitueixen el moviment inicial, amb una forma musical precisa, a estones solemne, obscura, fins i tot amb una mena de marxa fúnebre inicial —un tema que es va repetint al llarg de tota la novel·la—, però en gran part és una música expansiva, amb un gran volum de so, amb agitació i amb freqüència de tutti. Música que es desenvolupa al carrer, plena de vitalitat i diversitat, amb moviments de masses, amb diàlegs entre la fusta i el metall.

A continuació, els capítols relatius a Agustí Castells constitueixen el segon moviment, que comença com una prolongació del primer, expansiu i obert, però que es va tancant, es va recloent, fins acabar en la lentitud, en la represa de la marxa fúnebre i en el silenci. Els capítols dedicats a Hermínia correspondrien al tercer moviment. És una música que arrenca de la gravetat que té el final del moviment anterior i se'n va desprenent fins a arribar a una harmonia lleugera, irònica, amb motius populars, que dura una estona i que tot seguit es va apagant, apagant fins a retrobar el leitmotiv fúnebre. El quart moviment, breu, és un final en què l'orquestra, al principi, torna a sonar en plenitud, amb agitació. Després, sense perdre ritme i

nervi, la música es va descomponent fins a l'última nota. Un tren que s'allunya...

Em vaig proposar fruir de la relectura d'aquesta novel·la fent un recull de peces musicals que l'acompanyarien amb el màxim de simetria possible. Com a la pel·lícula *Music and Lyrics (Tú la letra, yo la música)* de Marc Lawrence, vaig compartir una experiència sinestèsica amb l'autor literari, tot i el convenciment que la meua tria ben segur que no era ni de bon tros la que en Miquel devia tenir al cap en compondre els vuit capítols del seu llibre, però que no deixava de donar-li la raó quan conclou aquesta entrada d'aquell dietari: "Què hi farem! Tot això encara em reforça més la idea que tinc que val més no afegir explicacions a les obres que un ha escrit. Que cadascú —que cada lector en aquest cas— hi trobi el que bonament pugui o vulgui."

Capítols 1-2:

- "Introitus Requiem" i "Kyrie" del *Rèquiem en Re Menor* de Mozart
- Primer i segon moviment de la *Simfonia núm. 1* de Gustav Mahler

Capítols 3-4:

- "Selig sind, die da Lied tragen" d' *Un Rèquiem alemany* de Brahms
- *Música per al funeral de la reina Mary* de Henry Purcell

Capítols 5-6:

- *Concert per a clarinet i orquestra en A (K.622)* de Mozart
- *Dansa de les hores* de Camille Saint Saens

Capítols 7-8:

- *Guia d'orquestra per a joves* de Benjamin Britten
- "Et j'entends siffler le train" de Richard Anthony

No cal dir que he assajat músiques alternatives. De fet per al segon capítol prefereixo "Entrada de la reina de Saba" de Händel, que rima més amb l'arribada i proclamació del nou bisbe ("Un enviat de Déu"). Pairoli insisteix en el *leitmotiv* fúnebre, però hi ha atmosferes dins dels diferents capítols que requereixen altres partitures, algunes difícils de trobar: els diàlegs vitals al carrer entre la fusta i el metall, els suposats espiritisme i arts d'encanteri de la Palmira Serra, les malalties i desgràcies com a tema principal de conversa al gineceu d'Hermínia (aquí per a les xafarderies i tertúlies amb la Sabina, Rosita, Aurora, Obdúlia, Florinda, Guadalupe, Apolonia i la

Francesa del Rosselló també aniria bé música de la Belle Epoque o el "Vol del Moscardó" de Rimsky Kórsakov), la confusió teològica de les monges joves de Sant Josep, la nostàlgia amarga i depressiva de la mort, la misantropia... Del capítol musical del qual vaig quedar més convençut va ser la *chançon* melancòlica de comiat quan el narrador parteix en tren al final de la novel·la. Pairoli condueix aquest tren "cap a la república, acollidora silenciosa, dels morts", per a la qual cosa hauria calgut una melodia més planyívola. Per a mi lligava més, però, la lletra de Richard Anthony (1962):

*J'ai pensé qu'il valait mieux
Nous quitter sans un adieu.
Je n'aurais pas eu le cœur de te revoir
Mais j'entends siffler le train,
Mais j'entends siffler le train,
Que c'est triste un train qui siffle dans le soir*

perquè associava el seu to de tristesa i melangia amb dos poemes que vaig dedicar en solitud al Miquel ja absent el dia de la seva onomàstica (29 setembre 2011):

AUTUMN LEAVES
(Les feuilles mortes)

*Voir un ami pleurer
Sa jeunesse
Seul sur son étoile
Le jour où la pluie viendra
Quand il est mort le poète.*

MICHAELMAS DAISY*

*Botó de llum d'aquest crepuscle
De bromes grises,
Color covat per al genet tardoral
Que cavalca amb trenca tèbia
Envers la frontera somorta
De paraula balba i caputxa freda.*

* Margarida de tardor (de Sant Miquel)

Aquesta recerca d'una simetria o paral·lelisme entre literatura i música és el primer que em va seduir i em va submergir en una lectura més simpàtica envers el text literari. Una segona troballa va ser constatar amb més nitidesa que el fil conductor o motiu dominant de la novel·la —com a la major part de la seva obra, i en concret dels dietaris— tornava a ser el temps, una preocupació existencialista i literària que ens agermanava, i que em portaria a una tercera lectura dels seus dietaris per escriure un segon article sobre ell ("Miquel Pairoli, poeta zen del temps", *Auriga*, núm. 74).

El temps a *Cera* no té esfera, ni busques ni manetes, només indicis (camises de popelín, minifaldilles, texans acampanats, mòbil...) per ubicar-nos en el moment. El darrer capítol s'enceta un matí de juny del nou mil·lenni, però les necrològiques que orlen i farceixen el *tempo* i *feelings* dels relats anteriors (bisbe, Agustí, Elvira, Arcadi, Hermínia) no tenen calendari. Aquest és un recurs que no omple de buidor el pols del relat. Com l'Hermínia i els seus pares, molts de nosaltres voldríem una quimera: que el temps s'aturés. I el temps és fugisser i viatger, de fet intueixo que la narradora fantasmagòrica de la novel·la (el "jo" que ens acompanya des de la primera pàgina, que ens diu que havia tingut mare i que té fills, que duia "calces llargues" abans de Ram en la visita als cosins Castells per veure des d'un balcó l'arribada del bisbe) és en realitat el Temps, la Parca, la Dama de l'Alba ferida de mort, desencisada i nihilista que en comptes de viatjar en l'espai cap a un futur de més progrés ("la gran capital") prefereix retornar al passat ("La pèrdua dels llocs és una ferida a la memòria [...] Perdre un lloc ens deixa en el no-res").

"Escrivim novel·les per aferrar el temps", havia destacat l'autor en referir-se al fonament de *Cera*, la perspectiva sociològica i crònica d'una època d'una ciutat que —sense anomenar-la— sabem que es tracta de la Girona dels anys 60, des del barroquisme de l'enterrament del bisbe Josep Cartañá Inglés [sic] a la catedral, fins a l'"urbanisme democràtic" de finals de segle, quan la ciutat vivia la febre del ciment ("taurons del maó") i conseqüent orgia deconstructiva de la seva fesomia tradicional. Era la segona ocasió en què la ciutat de l'Onyar apareixia a la narrativa de Pairoli; la primera havia estat —sense màscares— al conte "El carrer de la Llebre" (1982, accésit al Premi Just M. Casero de narració curta). La personalitat del bisbe Cartanyà havia atret el seu interès i curiositat des dels temps de jove estudiant universitari a Girona, i sovint dissertava sobre la seva figura amb amics de comarques (un d'ells allotjat a la residència d'estudiants Bisbe Cartanyà!).

La relectura de *Cera* va ser detinguda i pacient, d'aquelles d'agafar bolígraf, paper, *post-it*, coixins ergonòmics a la cadira, i de dilatada consulta del *Diccionari General de la Llengua Catalana* (potser m'hauria calgut més el *GDLC*). El tercer element captivador de la novel·la va ser la seva riquesa de llenguatge, la sòlida construcció sintàctica, el lèxic ubèrrim dins d'una prosa elegant, curosa, pulcra. *Cera* és probablement el text narratiu de més artificis, el més elaborat, una mica lluny de la "simplicitat

lluminosa", títol amb què l'escriptora M. Rosa Font repassava la seva producció narrativa (dossier "Miquel Pairoli. L'escriptura serena", *Revista de Girona*, núm. 271); aquí coincideixo més amb l'escriptor Lluís Freixas quan parla d'una llengua d'una riquesa inusual al conjunt de la seva obra, fins i tot en persones cultes.

El tresor lèxic de *Cera* conté embalums de registres que el poden fer feixuc de traduir a altres llengües (no va ser el cas d' *El convit*, 1998, en versió francesa *L'invitation*, 2011); altrament, no m'explico que no hagi estat traduït al castellà havent estat tan admirada la seva ploma per crítics de més enllà de l'Ebre. Combina i aplega Pairoli expressions populars i del món rural ("treure el ventre de pena", "esquenadret", "guardar una poma per a la set", "casament de pinyol vermell", "banyabaix", "perdre bous i esquelles", "tocacampanes", "fugir de fam i de feina", "cul de mal seure", "donava voltes com l'ase a la sínia"). Afegeix sonoritat amb mots reduplicatius i onomatopeics ("gara-gara", "garric-garrac", "mamellam pengim-penjam", "rau-rau", "nyeu-nyeu"), vocables d'arrel clàssica ("bisbe d'origen demòtic", "gineceu", "retrobrament homèric", "en mans d'un Polifem", "serenitat àtica").

Hi d'altres nivells d'ús lèxic (culte, metafòric...) dels quals només rescatarem unes parelles d'exemples dels que podríem anotar a dojo: alterna "penós" i "penible" ("escenes penibles"), alterna el sentit literal amb el metafòric ("torbonades d'agost", "torbonades revolucionàries"). La meua metàfora preferida és "posar dics a la crescuda del cor" (pàg. 109). Pairoli conrea jocs de paraules amb ironia (l'ús de "ramat" al primer capítol, o "casta inferior del clergat" al tercer) o bé amb sarcasme ("desfilava l'exèrcit de seminaristes, tropa juvenil de xoc", pàg. 8). De vegades empra el símil literari per descriure un personatge amb austeritat gràfica (l'Arcadi Castells és el senyor Esteve de Santiago Rusiñol; el comptable Guiu el *Bartleby* d'Herman Melville).

Recordo que el rerefons històric d'alguna paraula me la va explicar el mateix Miquel ("fejocistes"). A *Cera*, el nostre escriptor de Quart fa bones l'etimologia del mot "poeta" (creador, fabricant, artesà... de paraules) i la llarga tradició de 700 anys dels quartencs com artistes de la ceràmica i de la terrissa.

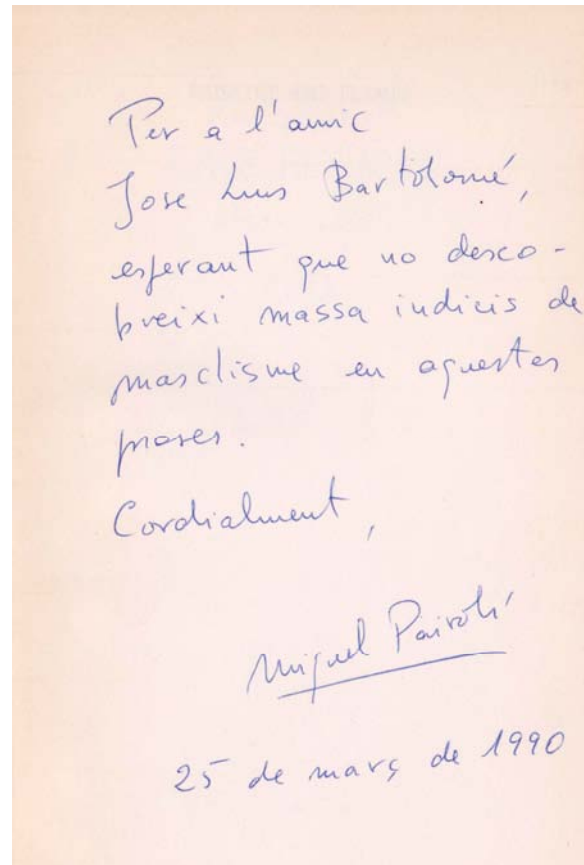
Haig de confessar —com a cloenda— que només per reviure el primer capítol, la processó del bisbe, pagava la pena tornar a obrir les 202 pàgines de *Cera*. També, però no amb tant de fervor, pel segon amb l'arribada del nou bisbe [Narcís Jubany].

Són retrats admirables —estàtics i dinàmics— de les classes socials d'una època, fetes amb els pinzells de diferents tonalitats cromàtiques i amb un lèxic molt acurat i exuberant. Sembla com si Pairoli hagués estat el narrador omniscient present en aquells esdeveniments, no com el vailet de set anys que acompanyava la Montserrat, la seva mare (episodi real i record de la seva infantesa), sinó com a reporter de *Los Sitios de Gerona* o un filmador del NODO.

Aquests apunts en solfa intimista, i d'altres que deso amb un punxó en la tauleta [de cera], expliquen que, paradoxalment, sigui *Cera* a hores d'ara la novel·la que més m'ha suggerit, més m'ha enriquit i que recomanaria als nous lectors de Miquel Pairoli, de la mateixa manera que *Octubre* és el dietari imprescindible per descobrir una de les veus més singulars de la literatura catalana de totes les èpoques.

Espero, doncs, estimat Miquel, que aquesta retractació sincera hagi servit per fer justícia poètica en la nostra relació. També aprofito per dir-te que el poemari que et vaig enviar pocs mesos abans del teu viatge a l'enigma, sortirà per fi a la llum: **Revetlla d'hivern** [del qual hi ha dues mostres en aquest article] anirà dedicat a l'amic que només va poder gaudir de la revetlla d'una tardor de creativitat esplendorosa.

* Fins a la seva jubilació el setembre de 2015, l'autor d'aquest article ha estat catedràtic d'anglès d'institut i escola oficial d'idiomes.

Per a l'amic
Jose Lluís Bartolomé,
esperant que no desco-
breixi massa judicis de
masclisme en aquestes
pàgines.
Cordialment,
Miquel Pairoli
25 de març de 1990

Pairoli (segon per l'esquerra) amb uns amics universitaris a Sant Cugat (1978). La primera per la dreta, l'escriptora M. R. Font